

AKTIVNOST' SUBJEKTU V POZNANÍ

Ju. K. NAUMOV, Aktivnost' subjektu v poznanii. MysI, Moskva 1969, 86 s.

Jedným z možných prístupov k riešeniu problému aktivity a tvorivosti subjektu v poznaní je pokus o bezprostrednú konfrontáciu filozofických východísk s praktickými prejavmi aktivity subjektu pri skúmaní v špeciálnych vedách. Ju. K. Naumov vo svojej práci rieši problém na dvoch rovinách ľudského poznania (zmyslovej a logickej) v paralelnom zhodnotení prejavov tvorivej aktivity pri vedeckom bádani v fyzike mikroobjektov.

I. kapitola knihy je venovaná vzájomnému pôsobeniu subjektu a objektu v procese zmyslového odrazu skutočnosti. Autor v krátkosti uvádza dva hlavné filozofické pramene, z ktorých čerpali klasici marxizmu, pričom kriticky zhodnocuje riešenie gnozeologickej problematiky pri týchto dvoch prameňoch: Predmarxistickí materialisti nedocenili úlohu subjektu v poznávacom procese, ignorovali jeho aktivitu, nepochopili, že všestranné poznanie skutočnosti je možné len v procese spoločensko-historickej praxe. Naproti tomu oceňuje originálny dialektický prístup nemeckých klasických filozofov k riešeniu gnozeologických otázok, ktorí akcentovali nezameniteľnú aktívnu rolu poznávacieho subjektu; zároveň však autor podrobuje kritike ich idealizmu. Klasici marxizmu kriticky prekonali nedostatky mechanického materializmu a idealistickej dialektiky. V dialektickom materializme sa poznanie nechápe ako samoučel, ale je nevyhnutnou podmienkou revolučnej premeny sveta. Poznanie je dialektický proces, ktorého základom je aktívny vzťah človeka k svetu — spoločensko-historická prax.

Ju. K. Naumov správne zdôrazňuje,

že spoločensko-historická prax je bárou vzájomného pôsobenia subjektu a objektu vo všetkých formách, teda aj v gnozeologickej. Vzťah subjektu a objektu nemožno vyjadriť len ako jednostranné pôsobenie objektu na pasívne odrážajúci subjekt; gradujúca úroveň aktivity subjektu umožňuje čoraz dokonalejší odraz, je priamou podmienkou pravdivého poznania.

Na rozdiel od predošlého obdobia vo vývoji vedy, keď zmyslovo-praktickú úroveň poznania charakterizovalo skúmanie len „povrchových úrovní“ skutočnosti, dnes je aj tu poznanie zamerané do „hlbky“. Táto zmena zamerania kladie stále vyššie nároky na poznávací subjekt a zároveň mu dovoľuje v širšej miere rozvinúť jeho tvorivé schopnosti. V súvislosti s týmto rastie úloha vedeckého experimentu. Napriek dosiahnutým pozitívnym výsledkom však autor upozorňuje, že zmyslovo-praktická úroveň poznania nedáva možnosť preniknúť pod povrch javov, ich podstata zostáva vo väčšine prípadov skrytá. Tento fakt ukazuje nevyhnutnosť vedeckého poznania na teoretickej úrovni, oprávnenú požiadavku ďalšieho rozvoja tvorivej aktivity subjektu.

V druhej kapitole Ju. K. Naumov rozoberá problém aktivity subjektu na logickej úrovni poznania, pri tvorbe vedeckých teórií. Charakterizuje podstatu a cieľ vedeckej teórie, predpoklady a prostriedky na jej vytvorenie.

Prechod od zmyslového k logickému, od vnemu po formovanie pojmov a zákonov je zložitý, mnohostupňový proces, ktorý do seba zahŕňa množstvo prvkov. (Oddelenie oboch — zmyslového a logického — je len relatívne. Už na zmyslovej úrovni prebieha prvotné, predbežné spracovanie

materiálu.) Pre dovŕšenie tohto procesu musí vedec disponovať vysokou úrovňou teoretického myslenia, ktoré je oblasťou najmohutnejšieho rozvoja aktivity poznávacieho subjektu.

Vedecká teória sa buduje na základe nazhromaždeného materiálu za pomoci rôznych metód a prostriedkov: analýzy a syntézy, abstrakcie, modelovania atď., ktoré vystupujú v dialektickej jednote. Ako autor konštatuje, osobitosťou relatívnej samostatnosti myslenia je jeho priebeh „bez priameho styku s vonkajšou skutočnosťou, objektami materiálneho sveta, i keď sa zvyčajne opiera o nejaké zmyslové predstavy“. Myšlienkové procesy porovnávania, analýzy, syntézy atď. sú nevyhnutnými a čoraz dlhšími ohniskami spájajúcimi vŕchodiskový zmyslový materiál s praktickou činnosťou človeka. V dôsledku tohto „vkladania spojovacích článkov“ má teoretická myšlienková činnosť „principiálne neobhraničené možnosti prenikať do reality, do podstaty jej javov“.

Relatívna samostatnosť myslenia, podmienaná a zabezpečovaná aktivitou subjektu, je umocňovaná výlučne ľudskou schopnosťou fantázie a predstavivosti (vedecký výskum je tvorivý proces, ktorý bez fantázie a tvorivej predstavivosti vedca nie je možný). Myslenie je schopné na čas sa odpútať od reality a pracovať podľa vlastných zákonov, pričom používa rôzne postupy a prostriedky. Avšak po vytvorení hypotézy sa „obrúti nanovo k objektívne reálnemu svetu nielen kvôli porovnaniu, kontrole získaných zovšeobecnení, ale i kvôli racionálnej premene skutočností“. Napriek tomu dialektický materializmus, ktorý vychádza z praxe ako základu a kritéria poznávacieho procesu, túto relatívnu samostatnosť myslenia jednako neabsolutizuje. Podľa Naumova je treba venovať osobitnú pozornosť dvojaké-

mu možnému dopadu aktivity subjektu na výsledok poznávacieho procesu. Na jednej strane je tu pozitívny prínos k vývoju poznania, na druhej možnosť omylu, iluzórneho odrazu skutočnosti.

V rámci kritiky nemarxistických náhľadov na túto problematiku sa autor pristavil pri juhoslovanských praxistoch, ktorí vystúpili proti teórii odrazu, zdôrazňujúci „pasívny, kopírujúci, registrátorský charakter“ odrazu, prostredníctvom ktorého, podľa nich, nemožno vysvetliť aktivitu a tvorivé schopnosti poznávacieho subjektu. Je zrejmé, že za východiskovú tézu marxistickej teórie odrazu považujú odraz, ako bol chápaný v predmarxistickom nazeravom materializme, ktorý bol prepracovaný už zakladateľmi marxizmu. Vychádzajúc z nesprávnej axiomy, uzatvárajú, že teória odrazu nemá možnosti vysvetliť pretvárajúcu, aktívnu činnosť subjektu, pretože odraz túto aktivitu vylučuje. Z toho im vyplýva, že „nielen pred Marxom, ale i v súčasnosti tvorivá aktívna stránka ľudského vedomia je rozpracovávaná iba idealizmom“.

Nesprávne názory praxistov na význam odrazu v poznávacom procese, ich príklon k idealisticky chápanej úlohe aktivity subjektu by zasluhovali viac pozornosti, konfrontáciu s marxisticko-leninským postojom. Autor sa obmedzil len na kritiku niektorých myšlienok čelných predstaviteľov praxizmu, ktoré súvisia s úzko špecifikovaným problémom.

Obe kapitoly knihy majú samostatné časti, kde Ju. K. Naumov za pomoci konkrétnych príkladov z dejín fyziky a špeciálne z fyziky mikroobjektov ukazuje na prejavy aktivity poznávacieho subjektu v reálnom vedeckom bádani. Upozorňuje na nezameniteľnú úlohu teoretického myslenia v poznaní, čo vypuklo vystupuje do popredia pri skúmaní mikroobjek-

to, kedy je vedec nútený rozvíjať svoje tvorivé schopnosti za pomoci fantázie a vedeckej predstavivosti.

Naumov konfrontuje marxisticko-leninské filozofické názory s názormi filozofov, fyzikov a filozofujúcich fyzikov nemarxisticky orientovaných, ale aj sovietskych. Ukazuje, že napriek výsledkom ich vlastnej vedeckej práce niektorí buržoázni vedci pri postulovaní teoretických východísk vyslovujú idealistické názory na úlohu subjektu vo vedeckom poznaní.

Na základe analýzy proklamovaných myšlienok typických predstaviteľov buržoáznej vedy a filozofie (najmä pozitivisticky orientovaných) autor uzatvára: idealisticky orientovaní vedci a filozofi skresľujú úlohu logického myslenia, tvorivej fantázie, matematických metód, analógie, absolutizujú vzrastanie aktivity subjektu v poznaní až po svojvoľné, ničím nepodmienené konštruovanie pojmov, teórií a spolu s nimi aj objektu poznania. Stojac na pozíciách dialektického materializmu, ďalej uvádza, že rast aktivity subjektu v poznaní umožňuje hlbšie, dokonalejšie odrážať ob-

jektívnu skutočnosť, pričom úlohu zásadného významu plní logické myslenie. Avšak správne riešenie otázky vzťahu aktivity subjektu a adekvátneho poznania objektu je, podľa Naumova, možné len pri skúmaní teórie a praxe v jednote. Prax — praktické využitie teoretických poznatkov na pretváranie sveta podľa potrieb ľudstva je hlavným cieľom poznania, bez tohto zamerania poznanie nemá pre ľudí význam.

Zaujímavou koncipovaná práca Ju. K. Naumova ukazuje nové plodné cesty skúmania filozofických otázok v spojení so špeciálnou problematikou jednotlivých vedných odborov. Búrli- vý rozvoj vied — fyziky, biológie, matematiky otvára nové možnosti špeci- fickeému prístupu k predmetu skúma- nia, efektívnu konfrontáciu teoretic- kých východísk s praktickými prejav- mi skúmaného fenoménu v rámci špe- ciálnej vedy. Potvrdenie marxistickej tézy o úzkom spojení filozofie a špe- ciálnych vedných odborov, o jednote poznania je v tejto a jej podobných prácach zjavné a nepopierateľné.

Jana Balážová

PODNETNE O PROBLÉMOCH ČLOVEKA V EXISTENCIALIZME

G. M. Tavrizian, Problema človeka v francúzskom existencializme, Moskva 1977, 139 s.

Problém človeka vystupuje vo fran- cúzskom existencializme do popredia v porovnaní napr. s nemeckým exis- tencializmom dôraznejšie, predovšet- kým cez otázky individuálnej auten- tickej existencie, absolútnej zodpo- vednosti, totálnej slobody atď. Na ich tematizácii má najväčší podiel J. P. Sartre, ktorého filozofiu možno cha- rakterizovať ako „eticko centristickú“ na rozdiel od „ontologicko-anthropologickej“ línie Heideggera. (s. 64)

Francúzsky existencializmus vystú- pil ako „filozofia záchrany ľudskej subjektivity“ v období sociálnych ka-

taclizmov prvej polovice 20. storočia, ktoré mali negatívny vplyv na exis- tenciu samého individua, ale zároveň mobilizovali pokrokové revolučné ma- sy k boju za svoje oslobodenie. Tento fakt, pravda, existencializmus nechcel a nemohol vidieť, nakoľko spoločens- ké problémy riešil vždy z hľadiska individua a individuálnej existencie.

Aktuálnosť analýzy a kritiky exis- tenciálnej antropológie je daná tým, že dáva podnety pre pozitívne roz- pracovanie marxistickej koncepcie človeka, v ktorej je ešte mnoho otvo- rených otázok.